

Madrygal. Revista de Estudios Gallegos

ISSN: 1138-9664

<http://dx.doi.org/10.5209/MADR.54394>

 EDICIONES
COMPLUTENSE

RUITIÑA, Cristóbal (2015): *El Batallón Galicia*. Xixón: Impronta, 150 pp.

A través da novela *El Batallón Galicia* (2015), Cristóbal Ruitiña realiza a súa primeira incursión na memoria histórica; recrea unha parcela da historia da guerra civil –o Consello Soberano de Asturias e León– que moi pouco se tratou na narrativa española. Cando se fundou o Exército Popular en setembro, 1936, a zona republicana do norte decidiu romper co goberno republicano –e polo tanto con Stalin– coa esperanza de que as Nacións Unidas recoñecesen esta rexión como un país independente e, xa que logo, interviñesen para parar a ofensiva fascista. Da mesma maneira que as purgas stalinistas foron, e seguen a ser, un tema tabú nos ámbitos republicanos, tamén o é o Consello Soberano por dar as costas ao goberno republicano. É moito máis conveniente salientar a Revolución de Asturias do 1934 na que todas as forzas de esquerda loitaron xuntas en contra do goberno reaccionario do “Bienio Negro”.

A novela percorre a andaina heroica e trágica do Batallón Galicia e do seu comandante, José Moreno Torres, anarquista coruñés que fuxiu por mar e chegou con vinte e dous homes a Xixón o sete de xaneiro de 1937. Ao comandante Moreno, esta cidade “[r]ecórdame en parte á Coruña d’antias del Golpe, pro, sobre todo, á Coruña qu’él soñara” (p. 77). A narración insírese no moi coñecido subxénero da *nueva novela histórica*, que arrincou en España no segundo lustro dos 90, e chegou ao seu cume con obras como *Enterrar a los muertos* (2005) de Ignacio Martínez de Pisón ou *Mala gente que camina* (2006) de Benjamín Prado. Os fundadores deste subxénero son, as máis das veces, autores da terceira xeración –os netos das testemuñas directas– que, ao non viviren os feitos, adquiriron os seus coñecementos deles a través dos libros, dos filmes e das memorias orais e escritas. O rasgo máis destacábel da *nueva novela histórica* é a existencia de dous planos temporais: o pasado das figuras e dos acontecementos recreados, e un presente

desde o cal un personaxe investiga o pasado. Neste subxénero a propia investigación –a metodoloxía, os desafíos e os obstáculos aos que se enfrenta o personaxe principal– acadará tanto interese como os eventos narrados.

O protagonista-investigador n’*El Batallón* é un licenciado en Historia que se atopa no desemprego malia aprobar as oposicións para profesor de Instituto o ano anterior. Trátase dun personaxe que o lector recoñece facilmente, pois é produto da sociedade española actual que, presa das políticas neoliberais, non ofrece un futuro aos seus cidadáns e, sobre todo, á xente nova que se ve obrigada a emigrar para poder sobrevivir. Así e todo, o protagonista consegue unha bolsa para ir á súa aldea natal –Penafonte, Asturias, que fica a cinco quilómetros da raia administrativa con Galiza– para levar a cabo unha investigación da toponimia local. A súa tarefa é entrevistar, durante dúas semanas, os anciáns que lembran os nomes non castelanizados.

Porén, ao chegar a Penafonte, Jaime Souto (o protagonista) é distraído de tal xeito que desiste do proxecto. Cando pregunta polo sabio Faustino, un señor duns noventa e cinco anos que de toponimia sabe moito, un veciño comúncalle que está no Garabocho, onde están a exhumar foxas comúns nas que repousan os corpos do comandante Moreno e os outros homes do Batallón Galicia. Jaime, sorprendido e atordado pola nova, confesa que o único que sabe de Moreno é a cantiga que recitara seu pai un verán no que pasaban as vacacións en Penafonte: “Daquela, non me fundara moito naquel conto. Pouco máis ou menos el que me fundara nas historias sobre tesouros enterrados polos mouros en Valabilleiro” (p. 16).

Entón a viaxe ás raíces das palabras convértese axiña nunha viaxe aos crimes soterrados polo franquismo e esquecidos polo réxime de 1978. As exhumacións xogan un papel determinante na historia, dado que os arqueólogos

entran en contacto co protagonista e envólveno na súa causa. Cando intervéñe a policía para as escavacións, debido a unha suposta rede de tráfico de artefactos romanos, María Veiga, resoluto e atraída por Jaime, suplicalle a este que escriba sobre Moreno: “Nun deixes qu’el noso trabayo quede en nada, que volvan ganar os d’arriba” (p. 62). Contra a súa vontade, Jaime decide investigar o Batallón Galicia e produce un manuscrito historiográfico que presenta, sen éxito, a varios premios. Tampouco ten sorte cando converte o material nun relato, de maneira que acaba por enviar o texto, inédito, ao misterioso destinatario da narración cuxa identidade non se revela até a terceira (e última) parte.

A segunda parte da novela é a máis histórica; arrinca coa volta a Galiza –ao se declarar a Segunda República– de José Moreno Torres da emigración nos EUA, e percorre a súa traectoria anarquista na Coruña, a súa fuxida a Asturias ao caer Galiza nas gadoupas do franquismo, a vida en Xixón e as loitas na fronte de batalla. O ritmo da narración vai *in crescendo* a medida que a guerra se perde, Asturias cae e Moreno foxe novamente, esta vez de volta a Galiza. O obxectivo para el e os seus homes é chegar á Coruña, onde as redes anarquistas de mariñeiros os poderán axudar a escapar outra vez. Mais son traizoados no Acevo por uns taberneiros que avisan os falanxistas. Todos os fuxidos son asasinados e Moreno é brutalmente torturado durante horas até a súa morte. A narración é directa e mergulla o lector no inferno de frío, lama e fame que sufriron durante meses antes do violento final.

O texto torna ao presente ao iniciar a terceira parte e descubrimos quen é o “tu” enigmático que reaparece ao longo da historia. Mentres que na *nueva novela histórica* o lector é case sempre o destinatario implícito, un dos achados desta obra é crear un receptor que, ao se destapar a súa identidade, inxecta unha emoción que leva o lector a se identificar máis co narrador, experimentar máis empatía por el e pasar por alto os seus defectos (a súa pasividade, a súa dependencia do pai, etc). A vida do protagonista devén máis complexa e rica, o cal nos leva tamén a sentírmonos máis conectados cos eventos e figuras representadas. As narracións que combinan planos do presente e do pasado, sexan de *nueva novela histórica* ou non, son especialmente efectivas á hora de demostrar a relevancia do pasado nas nosas vidas.

Outro achado da novela que cómpre mencionar son as varias alusións aos medios de comunicación –principalmente a televisión– que trivializan a Historia. Non puiden evitar pensar en *Desfeita* de Camilo Gonsar, probabelmente a primeira *nueva novela histórica* de España. Publicada en 1986, Gonsar adiantou por máis dunha década o cultivo deste subxénero no resto do Estado. Mais, se as referencias á televisión nesta novela fan fincapé nos efectos amnésicos que produce este instrumento clave de adoutrinamento ao servizo do capitalismo tardío, *El Batallón Galicia* leva esta crítica a outro nivel. Unha pasaxe particularmente indicativa é cando María Veiga, a arqueóloga da ARMH, e Jaime entran nun bar para falaren sobre as exhumacións. A súa conversa é interrompida pola televisión: “No fondo del bar, como un xigante solitario, un televisor sin voz vomitaba imáxenes das consecuencias d’ua enchentada ou d’un terremoto” (p. 39). Unha das falacias verbo do franquismo que os poderes fácticos seguen a difundir é aquela que equipara as vítimas do exterminio franquista con desastres naturais. A propia Lei de Memoria Histórica aprobada no 2007, que rexeita a identificación e axuízamento dos vitimarios, contribúe a esta distorsión. Ao longo da novela de Ruitiña, existen pasaxes semellantes nas que unha discusión ou reflexión sobre a memoria histórica é interrompida por unha noticia televisiva acerca dunha castástrofe natural ou un accidente. Escenifícase, daquela, o constante bombardeamento mediático que reforza a devandita deturpación.

A única crítica que lle faría á obra é o segmento final (unhas trinta páxinas) no que o narrador relata a historia do seu avó. Aínda que interesante e moi relevante –o autor descubriu durante as pescudas que fixo para a novela que seu avó formara parte do Batallón de Galicia–, tal como está colocado este segmento rompe o ritmo da narración. O meu consello para a segunda edición do libro sería integrar este fragmento na segunda parte que narra a historia do Batallón Galicia, xa que son en gran medida a mesma historia. A hipótese fascinante que baralla o autor é que Moreno e os seus homes decidiron atravesar polas montañas entre Asturias e Galiza porque seu avó coñecía ese zona.

Por último, suxeriría ao autor que cando sacar a segunda edición, considerase usar a normativa oficial do galego e non o estándar da ALLA (Academia de la Llingua Asturiana). Esta normativa emprega unha grafía bablitzante

con decidida vontade de desvencellar o galego do Eo-Navia (o galego asturiano) do galego de Galiza. Admite tamén castelanismos a oito: “siya”, “periódico”, “fecha”, “rodiya”, “dudar”, “señalar”, “ganar”, entre moitos outros. As roupaxes gráficas encerran unha concepción de nación, ou cando menos comunidade. A posición da ALLA alimenta o nacionalismo español en Asturias, unha especie de blaverismo no norte mentres que os medios de comunicación asturianos enchen máis páxinas cos supostos intentos de “galeguización” do Eo-Navia que coa clara castelanización que se vai producindo no resto de Asturias.

O certo é que a novela gañaría moito sen ter que renunciar ás particularidades dialectais do eonaviego. O galego normativo permite o uso

de palabras e expresións típicas de calquera variante do galego, como se pode apreciar na novela *Pensa nao* (1999) de Anxo Angueira que, ambientada tamén na guerra civil, está escrita no dialecto do concello de Dodro. *El Batallón* ten o mérito de ser a terceira novela publicada en galego asturiano, e a primeira nesta variante cuxa historia se desenvolve na Segunda República e na guerra civil española. Porén, a novela dificilmente terá mercado en Galiza se non amosar unha vontade de ser galega e se desvencellar do bable e do castelán.

John THOMPSON
Montana State University (EUA)
john.thompson166@gmail.com